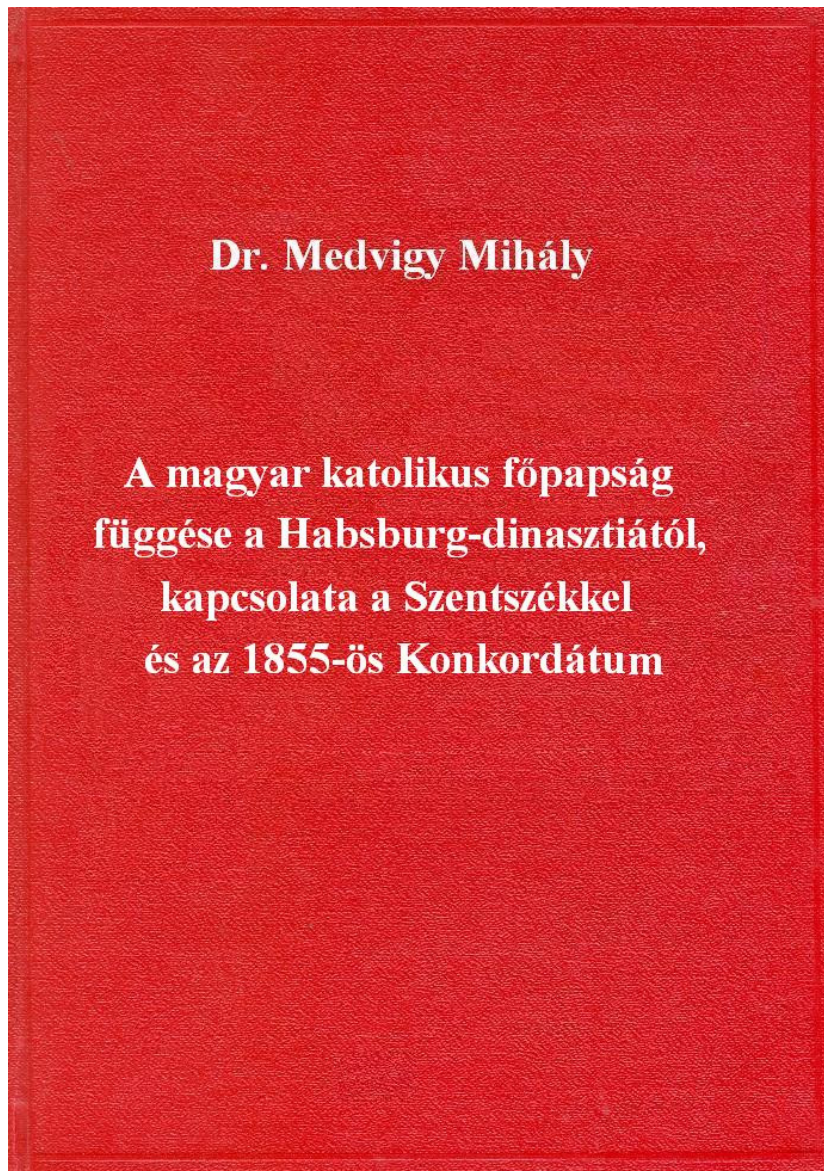

Medvigy Mihály
A magyar katolikus főpapság függése a
Habsburg-dinasztiától, kapcsolata a Szentszékkal
és az 1855-ös Konkordátum

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Dr. Medvigy Mihály

A magyar katolikus főpapság függése a Habsburg-dinasztiától, kapcsolata a Szentszékkal és az 1855-ös Konkordátum

Kézirat gyanánt

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció a szerzőnek a Piarista Levéltárban található kéziratának elektronikus változata. Az elektronikus változat a Piarista Rend Magyarországi Tartománya engedélyével készült. A publikációt lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a Piarista Rend Magyarországi Tartományáé.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék	3
A magyar katolikus főpapság függése a Habsburg-dinasztiától, kapcsolata a Szentszékkal és az 1855-ös Konkordátum.....	4
Irodalom.....	13

A magyar katolikus főpapság függése a Habsburg-dinasztiától, kapcsolata a Szentszékkal és az 1855-ös Konkordátum

A jelen dolgozatnak, amely az 1855. évi Konkordátummal zárul, mindössze az a célja, hogy a címben foglaltak rövid bemutatásán keresztül, II. Józseftől kezdődően, a reformkor és a szabadságharc időszakát érintve, bár ez kicsit furcsának tűnhet, a Konkordátum előzményeit adja, bemutassa azt az utat, amely a birodalomhoz láncolt magyar katolikus egyházat messzire eltávolította az Apostoli Szentszékről, majd 1855-ben ha „csak” „lelki dolgokban és egyházi ügyekben” is, de visszajuttatta a római pápa fennhatósága alá.

Már II. József uralkodását megelőzően, Mária Terézia korában, jelentkeztek olyan kísérletek, amelyek a fejedelmi hatalom, az uralkodói jogkör kiterjesztését célozták egyházi vonatkozású kérdésekben a pápai hatalommal szemben. Magyar vonatkozásban különösen nagy jelentőségre tett szert Kollár Ádám ekkor készült munkája, amelyben kijelentette: „Magyarország felséges királyainak hatalmát az egyházi dolgokat illető törvények hozására inkább az isteni kegyelemnek... kell tulajdonítani, mint az apostoli követség hivatalának, amelyet II. Szilveszter pápától kaptak” (3). Az „Isten kegyeméből való uralkodás”, az isteni jogra való hivatkozás, kiváló fegyver volt az uralkodó kezében a kegyúri jogok fokozott gyakorlására, azoknak kiszélesítésére.

A kegyúri jogok kiterjesztése során elsőként a káptalani javadalmak adományozásának jogát igyekezett megszerezni az udvar. A káptalani javadalmak betöltésének kegyúri jogát a főpapok gyakorolták, a királytól kapott adománylevelek révén, de mint Stupán báró az államtanácsban mondotta, ezek különös jelentőséggel bírtak az udvar számára is: „Könnyen megérthető milyen nagy fontosságú ez a királyi jog, amellyel a király az egész magyar papságot magához fűzheti és nagyszámú mágnást és nemest az elérhető gazdag és félgazdag egyházi javadalmak reményével nagyobb alázatosságba és függésbe hozhat” (3). Ennek megfelelően kimondták, hogy Magyarországon minden adományozás joga, kivéve a magánalapítványokat, a királyt illeti meg, „ahányszor püspökség vagy érsekség adományozásának esete forog fenn, a királyi kegyúri jog minden odatartozó javadalom felett kimondottan tartassék fenn” (3).

Új fejezetet nyitottak az állam és az egyház, valamint a Birodalom és a Szentszék viszonylatában II. József intézkedései. Bár ezek több ponton sértették az egyház bevett szokásait és a magyar katolikus egyház főpapjainak jogait, ez utóbbiak attól az érdekközösségtől is vezetettve, amely egybefűzte őket a dinasztiával, nem léptek fel határozottan az intézkedésekkel szemben, „ami még szabadabb folyást engedett a császár egyházreformjainak” (7). A rendelkezések sorában első helyre kívánkozik a *placetum regium*, amely minden, a Szentszéktől származó rendeletre, „akár bulla, breve, vagy konstitúció... vagy egyes emberek javadalmait... érinti avagy dogmatikus illetőleg fegyelmi ügyekre vonatkozik” (7), előírta a helytartótanácshoz történő beterjesztését, „placetum elnyerése végett”. A *placetum* különösképpen a hitelvekbe való beavatkozással sértette a Szentszék jogait, ilyen értelemben foglaltak állást a magyar klérus egyes képviselői is, akik főként Garampi pápai nuncius interveniálására, csak a dogmatikai tételeken kívül ismerték el a *placetum* jogosultságát. Mások elfogadták teljes egészében az intézkedést, ettől remélve a Rómához fűződő kapcsolatok lazítását.

A katolikus egyházat II. József politikája szigorú állami ellenőrzés alá vonta, ez a magyarországi klérus helyzetét is befolyásolta, magatartása azonban sok esetben a gyakorlatiasság által diktált szempontoknak felelt meg. Így a magyarországi szerzetesrendek viszonyainak a megváltoztatásába, a rendi generálisok hatalmának „tisztán spirituális és

fegyelmi ügyekre” vonatkozó korlátozásába, a püspökök egynémelyike azért egyezett bele, mert feltételezhetően a generálisok joghatóságának öröklésére gondolt (7). A szerzetesrendekre vonatkozó rendelkezés pontjai kimondták a külföldi összeköttetés megszakítását, a Rómába vezető szálak felszámolását. A tanító és betegápoló rendek kivételével rövidesen eltörölték az ún. kontemplatív életű szerzetesrendeket: kamalduiakat, karthauziakat, karmelitákat, klarisszákat, kapucinusokat és ferenceseket. A szerzetesi javakból megszervezték a vallásalapot, amely a plébániák számának növelésére és a papok jobb javadalmazására szolgált. Az eltörölt rendek javainak egy tekintélyes része az államra szállt, így például nagyszámú kolostor került az udvar tulajdonába.

Az egyházi közigazgatás centralizálását jelezte a *commissio ecclesiastica* felállítása, amely egyházi javadalmak, főként püspökségek betöltésére tett javaslatokat az államtanácsnak, továbbá új püspökségek felállítására, illetve a már meglévők beosztására, új összeállítására vonatkozó intézkedéseket hajtott végre. A *commissio ecclesiastica* befolyása a magyar püspöki székek betöltésére II. József halála után megszűnt.

A kegyúri jogok közül a leglényegesebb, amit a Habsburg császár, mint Magyarország apostoli királya gyakorolhatott, a püspök-kinevezési jog volt. A püspöki javadalmak betöltése az uralkodó személyes elgondolásai szerint ment végbe, azaz megegyezés a kinevezett személyére vonatkozóan az Apostoli Szentszék és az udvar között nem történt. A magyar udvari kancellária a megüresedett püspöki székek betöltésére, az uralkodó utasítása nyomán, megtette a javaslatait, amelyek a különböző kormánysszékeken keresztül az uralkodó elé kerültek jóváhagyás céljából. A püspök kinevezése után a praesentatiós iratok jóváhagyása Róma hatáskörébe tartozott. Miután a Szentszéktől megérkezett a megerősítés, a püspökök, II. József intézkedése alapján, hűségesküt kellett tennie, amelyben az uralkodót egyedüli törvényes urának ismerte el. Az eskü után az új püspököt beiktatták egyházmegyéjébe.

Az oktatás területén is megszülettek azok az intézkedések, amelyek a püspöki jogkört megszüntetve azt az uralkodóra ruházták át. Rendeletekkel kivette az udvar a nevelői, tanítói munkát az egyház kezéből, a papképzést állami felügyelet alá vonta. A püspökök hatáskörébe tartozó egyházmegyei papnevelőket eltörölték, helyette generális szemináriumok látták el a papnevelés feladatát, ahol a tanárok, a püspök helyett, magától az uralkodótól nyerték hivatalukat. Az oktatás területén foganatosított intézkedések lényegében biztosították az új papi garnitúra udvarhűségét, kinevelve egy olyan papságot, amely a „pap az állam hivatalnok a egyházban” kritériumnak megfelelően tevékenykedett.

A jozefinizmus megteremtette a katolikus klérus teljes függését az udvartól, a klérus lekötelezettje volt a dinasztianak, amely főkegyúri jogokkal bírt az egyház felett, a kinevezések, a javakkal való rendelkezés, az oktatás, az új egyházmegyei szervezése területén egyaránt. Ezek a „kirekesztőleges jogok” egyrészt széles beavatkozási lehetőséget nyújtottak a dinasztianak, másrészt teljesen lehetetlenné tették az országgyűlésnek esetleges közbeavatkozási kísérletét (1). Amikor ezeknek a „kirekesztőleges” jogoknak óriási jelentőségét felismerte az udvar, és azt II. József korában a korábbiakhoz képest széleskörűen alkalmazni kezdte, akkor az eleve kizárt országgyűlésen kívül, a Szentszék is elvesztette minden reális lehetőségét, nemcsak a magyar katolikus egyház feletti fennhatóság megtartására, de egyáltalán ennek az egyháznak az életébe való mindennemű jelentősebb beavatkozására.

Azok a kötelékek, amelyek állták a jozefinizmus támadását és évtizedeken keresztül kizárólagos kapcsolatot jelentettek a magyar egyház és a Szentszék között, néhány pontban összefoglalhatók:

- a) Bíráskodás: amelynek joga vitás esetekben a Szentszékre szállt, különösen a vitás házassági kérdésekben fordult elő, hogy Rómához fellebbeztek.
- b) Illetékek: amelyeket be kellett fizetni minden Rómába küldött okmányra, akár kinevezési, akár felmentő irat volt.
- c) Jóváhagyások: amelyekkel a Szentszék beleegyezett az új főpap kinevezésébe vagy az új püspöki szék felállításába.
- d) Felmentések: amelyeknek megadása, az azt kérvényező főpap részére, a kánonjogi szabályok szerint, kizárólag Róma hatáskörbe tartozott.

Bár II. József halálakor intézkedéseit, néhány kivétellel visszavonta, ezek a rendelkezések már oly mértékben átmentek a gyakorlatba, hogy az azt követő évtizedek során, a kegyúri jogok széles gyakorlásával, az uralkodó az egyházat és annak képviselőit az állam részévé tette. I. Ferenc, aki a Szentszékkal a viszony ápolására törekedett, intézkedéseiben a jozefinista szellem folytatójának bizonyult. Az egyház jelentette a szent szövetségi rend egyik oszlopát, így az azzal történő megbékélés mind az udvar, mind a papság érdekeit is szolgálta, erre építette az államhatalom azt a törekvését, amely egyrészt az egyház beépítését célozta az államba, felhasználva annak tekintélyét és hatalmát a lelki és szellemi területeken, másrészt pedig annak felügyelésére irányult.

Ha lehet, még nagyobb jelentőséget kapott akkor az uralkodó püspök-kinevezési joga, amely lehetővé tette, hogy az udvarhoz hű, lojális főpapságot állítson a magyarországi egyházmegyék élére. A megüresedett püspöki szék javadalmi, amelyeknek betöltésére a megfelelő kormányhatóságok csak az uralkodó utasítására nyújthattak be javaslatot, a koronát illették meg. Ezért a püspöki székeket gyakran évekig is betöltetlenül hagyta az udvar, óriási bevételekhez jutva ezáltal. 1800-ban például 4-9 éve a prímási széken kívül, hét püspöki javadalom nem volt betöltve (3). Különösen fontos volt az esztergomi érsek kinevezése. Mikor az érseki szék a XIX. század első harmadában többször, hosszabb ideig, betöltetlenül maradt, József nádor felhívta a figyelmét, hogy politikai okokból milyen fontos az érsek kinevezése, mert „mint a papság feje, az országgyűlésen kívül is sokat tehet a kormányzat érdekében” (3). A kinevezések elhúzódásából, amely egyébként sem volt időbelileg korlátozva, Bécsben, az udvar pénzügyi politikájának megfelelően, valóságos rendszert csináltak. A javadalmak időről-időre megismétlődő visszatartása, a püspökök meglévő hatalmát is egyensúlyozni akarta. Többször előfordult, hogy hosszabb ideje üres javadalom betöltésére maga a Szentszék sürgette az udvart, a bécsi nuncius útján.

Lényegében a kánonjogi szabályok megsértését jelentette az olyan kinevezés, amely áthelyezések láncolatával járt. Ilyenkor az udvar úgy oldotta meg a kérdést, hogy valamelyik gazdag egyházmegyében hivatalban lévő püspököt javasolt egy másik egyházmegye üres püspöki székének betöltésére. A kinevezés után lehetőség nyílt a megüresedő gazdag javadalmak lefoglalására. Főként az esztergomi, egri, váci, pécsi, veszprémi egyházmegyék számítottak a javadalmak szempontjából értékesnek. Érdekes lehet, hogy az esztergomi érsekség, II. József halálától a szabadságharcig eltelt 58 esztendőből 27 évig betöltetlen volt, az egri püspökség és érsekség 11, pécsi szintén, a váci 20, a veszprémi 16 esztendeig állt üresen (6).

Amikor a bécsi udvar rászánta magát, hogy a megüresedett püspöki székeket betöltse, gondoskodott arról, hogy a magyar főpapi kar összetételét a megbízhatóság jellemezze: „A püspökök... a kormánytól úgy nézettek, mint annak hivatalos ügynökei... ez volt az oka, hogy a püspöki székek s minden magasabb egyházi méltóságok rendesen csak hosszabb, titkos rendőri nyomozás alá vetett, s e próbát kiállt személyekkel töltettek be” – írja erről Horváth Mihály (1).

A kegyúri jogokat új egyházmegyék szervezése terén is gyakorolta az uralkodó. 1804-ben I. Ferenc által nagynak talált egri egyházmegye területén két új püspökséget állítottak fel: a

kassai és a szatmári püspöki székeket, az egri püspökség érseki székké emelkedett. A korábbi egyházmegyék feldarabolása ugyancsak a függőségi viszony jobb kiépítésére szolgált. Az új püspöki székek felállítása csökkentette az egyes főpapok kezében összpontosuló, túlzottan tartott hatalmat és gazdagságot, azon túlmenően, hogy az újonnan kinevezetteket az udvar lekötöztetésévé tették.

Nagy jelentőségük volt, azoknak a Mária Terézia idején kiharcolt kiváltságoknak, amelyek révén az uralkodó gyakorolhatta a káptalani javadalmak adományozásának jogát. Két úton volt lehetséges a javadalom betöltése: javaslatok alapján történő kinevezéssel vagy graduális promotióval (fokozatos előlépéssel). Az első út főként a II. József halálát követő évtizedben ment át a gyakorlatban. A püspökök javaslatot tettek az egyházmegyéjükben lévő káptalani javadalom betöltésére, a javaslat megjárva a maga útját, a helytartótanácsra, a kancelláriára és az államtanácsra keresztül jutott az uralkodó elé. A döntés meghozatalakor a szolgálati éveket kívánták azzal jutalmazni, hogy olyanoknak adományozták a javadalmakat, akiknek legalább tízévi lelkipásztorkodás állt a hátuk mögött. Ennek az eljárásnak a következményeire érdemes idézni József nádor véleményét 1806-ból: „... mióta a kanonokok és más magasabb egyházi méltóságok kinevezésénél inkább a szolgálati évekre, mint a személyek tekintélyére... ismereteire és képességeire néznek... az összes magasabb egyházi hivatalokat megrokkant, tehetetlen emberekkel töltötték be” (3). Elképzelhető, hogy ennek a lesújtó helyzetnek következtében került előtérbe, a javadalmak fokozatos előlépés útján történő betöltése. Ha megürült egy javadalom, az alacsonyabb rangú káptalani méltóságok előléptek, és csak az utolsó megüresedő helyre tett javaslatot a püspök, amelyeknek betöltése szintén a kormányzások hatáskörébe tartozott. Ebben a kérdésben is a püspökök, akik korábban szabadon adományozták a javadalmakat, háttérbe szorultak, és az udvar felügyeletet gyakorolt kinevezési javaslataik felett.

A Szentszék és a magyar püspöki kar közötti kapcsolatok a reformkorszakban sem változtak. A placetum lehetetlenné tette a „szabad közlekedést” a magyar katolikus főpapság és Róma között. A klérus, az udvar egyházpolitikája következtében, rá volt kényszerítve, hogy a Szentszékkel fennálló kapcsolatait kizárólag Bécsen keresztül tartsa fenn.

Hosszú évtizedek után, a legmagasabb szintű közvetlen érintkezés Róma és a püspöki kar között a vegyesházasságok kérdésében alakult ki. Lonovics József, csanádi püspök, római küldetése, 1840-ben, először nyújtott ismét lehetőséget arra, hogy egy magyar főpap a pápával közvetlenül tárgyaljon.

A vegyesházasságok kérdése már II. József türelmi rendeletében is helyet kapott. A rendelet, amely az első komoly lépés volt a nem katolikus felekezetek vallásszabadságának biztosítására, a vegyesházasságból származó gyermekek vallását oly módon szabályozta, hogy ha az apa katolikus vallású, akkor az összes gyermekek a katolikus hitben nevelendők, ha az anya katolikus, akkor a „nem nemet követ” elve érvényesül. II. József a vegyesházasságokra meghagyta, hogy katolikus lelkész előtt kötendők, a reversalisokat, amelyeknek adásáért a hátrányba került katolikus egyház nagy harcot folytatott, a jövőre nézve eltörölte, a házassági pereket, az egyház kezéből kivéve, a világi bíróságok elé utalta. Az uralkodó halála után a katolikus klérus, a protestánsoknak vallási egyenlőségre és viszonyosságra irányuló törekvéseivel szemben követelte, hogy a katolikus vallás a más vallásokkal való érintkezési pontokban: az áttérés, a vegyesházasságok és a házasság feletti törvénykezés kérdésében, „ösi államvallási” jogánál fogva előjoggal bírjon.

Az 1790/91. évi országgyűlésen alkotott XXVI. tc. megerősítette a józsefi intézkedéseket, azzal a módosítással, hogy a vegyesházassági pereket visszarendelte a püspöki szentszékek hatáskörébe. A törvénycikk a reversalisokról szólva megállapította, hogy azok önként való adása lehetséges, de erre senki sem kötelezhető, így a papok az azt megtagadók házassága elé nem gördíthettek akadályt. I. Ferenc 1799-ben elrendelte, hogy a „katolikus lelkészek akkor is teljesítsék az esketést, ha a felek nem adnak reversalist” (10). A reversalisok kérdését

1807-ben szabályozták véglegesen, amennyiben kimondták, hogy a nem katolikus vallású apától, az önként adott reversalist elfogadása megengedett, de nem követelhető tőle, mert erre a törvény nem kötelezi (10).

Kezdetben a katolikus lelkészek a vegyesházasságok nagy részét megáldották, mivel ritkán fordult elő, hogy a házasulandó felek ne állapodtak volna meg a gyermekek katolikus neveltetésében. A problémák akkor jelentkeztek, amikor megnőtt a reversalisok nélkül kötött vegyesházasságok száma. Nem volt jobb a helyzet ott, ahol a reversalisokat megkötötték: „Többször történt... hogy midőn a házasságkötéskor kiadott reversalisok utóbb meg nem tartattak... a püspökök a megyei közhatóságok közbelépését kívánták, ezek azt egyenesen megtagadták, sőt a protestáns apáknak értésére adták, hogy gyermekeiket, a reversalis daczára, bizton nevelhetik azon vallásban, melyet az 1791-ki törvény jelölt ki számára” (5). Miután egyrészt kevesebb reversalist kötöttek, másrészt a már meglévőket nem tartották be, 1839 márciusában Lajcsák nagyvárad püspök pásztorlevelében arra adott utasítást megyéje lelkészeinek, hogy ne áldjanak meg egyházi szokás szerint egyetlen vegyesházasságot sem, ha a felek nem vállalják minden születendő gyermek katolikus neveltetését. A nagyvárad püspök a *passiva assistentiát* parancsolta meg egyházmegyéje lelkészeinek a vegyesházasságok esetében. Ennek az eljárásnak a követői hivatkozhattak VI. Pius és a magyar püspöki kar tagjainak bécsi találkozására II. József uralkodása idején, amikor a pápa a főpapi gyülekezetnek azt ajánlotta, hogy hitelvi és súlyos egyházi jogi kérdésekben passzív viselkedjenek (7).

A püspöki kar tagjai, a *passiva assistentia* mellett kötött vegyesházasságok érvényességét hangsúlyozták. Ezt az 1839/40. évi országgyűlésen, a mindkét tábla által elfogadott törvényjavaslatba is befoglalták, a „vegyesházasságok áldás nélkül is érvényesek s a belőlük származó gyermekek törvényesek”. A püspökök által önkényesen gyakorolt magatartás, az áldás kimondásának elmaradása, belső vallásháború veszélyével fenyegetett. Az országgyűlésen a rendek által elfogadott, de az uralkodótól, időhiányra való tekintettel, nem szentesített határozatok hangsúlyozták többek között, hogy „a jövőben a vegyesházasságokból eredő gyermekek atyjuk vallását követik”, „a reversalisok elveszítik érvényüket” továbbá „a vegyesházasságok a völegény lelkésze előtt kötendők”. Az uralkodó ennek a feliratnak a jóváhagyását Róma magatartásához kötötte, várva, hogy a Szentszék, mielőtt a rendek határozatát szentesíteni kéne, hivatalosan elfogadja a *passiva assistentiát* mint eljárást.

Rómának a vegyesházasságok kapcsán felmerült problémák lehetőséget nyújtottak arra, hogy a *passiva assistentia* megadásával rendezze a klérus sorait, a magyar egyház képviselőivel való közvetlen kontaktus útján pedig növelje befolyását, és valamit visszaszerezzen az udvarral szemben elvesztett jogaiból. Ugyanakkor hasznos lehetett a Szentszékkel való kapcsolat Bécs számára is. A belső vallási problémák megszüntetésével, valamint az államközi kapcsolatok rendezésével, egy, a pápai támogatással megerősített egyházat nyerhetett, ami a belső stabilitás, az opponáló liberálisokkal szembeni fellépés szempontjából nem lehetett közömbös.

Metternich már az országgyűlést megelőzően többször tett lépéseket a Szentszékkel való tárgyalásokra: 1837-ben két memorandumot is az államtanács elé terjesztett, amelyekben hangsúlyozta, hogy a Monarchia és a Szentszék jogviszonyát, azokban a kérdésekben, melyekben a kontroversiók elkerülhetetlenek, feltétlenül rendezni kell (7). Az uralkodó beleegyezése után, Metternich felvette a kapcsolatokat Rómával, amelyektől a *passiva assistentia* túl, a protestáns lelkészek előtt kötött vegyesházasságok elismerését remélte (7). Amikor XVI. Gergely pápa kijelentette, hogy jobban szeretné, ha a tisztán egyházi jellegű kérdést püspökök terjesztették volna fel hozzá (10), Metternich kezdeményezésére Lonovics személye került előtérbe.

A magyar püspöki kar folyamodványa a passiva assistentia jóváhagyását, valamint olyan intézkedéseknek a foganatosítását kérte, amelyeket Róma a maga részéről jónak lát. Lonovics a magyar kérvényen túl, Rómába vitte az osztrák püspöki kar hasonló jellegű kérvényét. A püspök római tárgyalásai eredményeként a pápa helybenhagyta Magyarországra nézve a passiva assistentiát, „úgy a múltra, mint a jövőre”, ezenkívül megadta a trieri-forma alól a felmentést azzal, hogy ha a házasságkötés nem katolikus lelkész előtt történik, tiltott ugyan, de érvényes (10). Lonovics római naplójába a tárgyalásokról és annak eredményeiről a következőket írja: „sokan keveselni, mások igen sokalni fogják, lesznek akik azt, hogy mit kerestem itt, a jövő hongyülésen, a nemzeti függetlenség nevében számon fogják kérni” (10). Az osztrák tartományokra, a csanádi püspök, csak a passiva assistentia jóváhagyását tudta kieszközölni. Római tartózkodása során, Lonovics elérte, hogy a püspökök pap-növendékeket küldhessenek Magyarországról, minden előzetes kormányengedély nélkül, római iskolákba.

A döntéseket tartalmazó pápai brevé kihirdetése nagy vihart kavart az egyes megyékben, ahol a passiva assistentiát gyakorló lelkészek ellen eljárásokat indítottak. A tiltakozásoknak jogi alapot adott az a tény, hogy olyan pápai intézkedés nyert placetumot, amely sértette a még érvényben lévő 1790/91. évi XXVI. tc-t azzal, hogy engedélyezte a nem katolikus lelkészek előtt kötendő vegyesházasságokat. A megyék követelték a pápai brevé visszavonását, mert bár az a fent említett pontban az általuk is követelt jogot tartalmazta, Róma önkényes lépésének tűnt a magyarországi egyházi kérdésekbe. Az 1843/44-es országgyűlésen hosszas viták után közös nevezőre jutottak a felek, és az uralkodó törvényerőre emelte a nem katolikus lelkészek előtt kötött vegyesházasságok érvényét, törvényesítve az ilyen eljárással múltban kötött vegyesházasságokat is.

A forradalmi időszakot megelőző évek egyházi magatartásáról így ír Horváth Mihály „A hierarchia nem értette meg ... a kor intő szózatát... és amint tekintélyét süllyedni, hatalmát csökkenni tapasztalta... az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyította magát, hogy annak változatlan fényében, hatalmában osztozzék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn süllyedő hatalmát. A papság... egyaránt a felső és az alsó házban... azon párttal fogott kezét, mely minden újítástól iszonyodva, a nemzeti alkotmányos reform-törekvéseket minden áron gátolni törekedett” (5).

Az 1848–49-es eseményekre nem kívánok kitérni, ezeknek tárgyalása nem tartozik a jelen dolgozat kereteibe: annál inkább szükséges néhány szót szólni a kegyúri jog gyakorlásáról, valamint az udvar és a püspöki kar tagjainak kapcsolatáról.

A pozsonyi országgyűlésen megalkotott 3. tc. 6. §-a kimondta, hogy „általában minden polgári, egyházi, kincstári... tárgyakban ő Felsege a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag csak a magyar minisztérium által fogja gyakorolni” (11). A törvénycikk, amely látszólag átruházta az apostoli királyt megillető kegyúri jogokat a felelős magyar kormányra, voltaképpen nem tett mást, mint a kultuszminisztériumot állította a magyar udvari kancellária helyébe, amely így a megüresedő püspöki székek betöltésére, a kancellária által gyakorolt joghatóságnak megfelelően, javaslatokat tehetett. Ha a minisztérium felterjesztett javaslatai nem feleltek meg az uralkodónak, lehetősége volt a püspök kinevezése elől elzárkózni. Az osztrák külügyminisztérium a Szentszékkal való érintkezést, a magyar püspöki kinevezések ügyében, változatlanul magának tartotta fenn, a kinevezettek megerősítésére Bécsen keresztül tett lépéseket a magyar kormány.

Az udvar most már évtizedekre visszanyúló gyakorlatának megfelelően 1848-ban is hat – Esztergom, Eger, Vác, Székesfehérvár, Szepes, Győr – érseki és püspöki széket tartott betöltetlenül, ennek veszélyeire 1848 áprilisában a bécsi nuncius figyelmeztette a kormányt: „Ily mozgalmas időkben a püspökök tanításukkal és tekintélyükkel nagy mértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a népet a rend és az uralkodó tekintélye iránti hűségben megerősítsék és sok bajt megakadályozzanak”. (3). A kinevezések 1848 júniusában megtörténtek, ezeknek eredményeként az esztergomi primási székbe Hám János, az egri

érsekibe Lonovics József került, míg betöltetlen maradt a győri és a váci és megürült a szatmári püspökség. A kultuszminisztérium a kinevezettek praesentációs iratait elmulasztotta Rómába küldeni, így azok megerősítésére, részben a római köztársaság kikiáltása miatt előállott zavaros helyzet következtében, részben pedig a császári kormány mesterkedései hatására, nem került sor. Az 1849. év folyamán Gaetában meghúzódó szentszéki államtitkárság már azt is közölte, hogy „a császári kormánnyal való egyetértés nélkül további lépéseket a magyar főpapok ügyében nem fognak tenni” (3). Ez lehetőséget nyújtott arra, hogy az udvar a szabadságharc után a többé-kevésbé kompromittált Horváth csanádi, Jekelfalusy szepesi püspök, Lonovics egri érsek és a gyengekezű Hám János esztergomi primás kinevezését egyházi jogi nehézségek nélkül hatálytalaníthassa.

Bach belügyminiszter 1849 júliusában a magyar katolikus egyházzal megállapította: „A felforgatás tanai a katolikus papságban számos követőre és buzgó harcosokra találtak. Ha a katolikus egyházat Magyarországon rendeltetéséhez vissza akarjuk vezetni, meg kell azt tisztítani oly elemektől, amelyek veszedelmesek a vallásra és az államra nézve” (3).

Ennek megfelelően az udvar a szabadságharc leverése után súlyos szankciókat alkalmazott a püspöki kar több tagjával szemben: így lemondatták, majd halálra ítélték Bémer László nagyváradi püspököt, Róka József csanád-egyházmegyei püspöki helynököt, akiknek büntetését 20 évi fogságra enyhítették. Távollétében kötél általi halálra ítélték Horváth Mihályt is. Rudnyánszky besztercebányai és Lonovics kinevezett egri érsek és csanádi püspök javait a kincstár lefoglalta és az egyházmegye püspöki székét megürültnek nyilvánította a kormány. Az utóbbi eljárás a Szentszék éles tiltakozását váltotta ki, mert „világi hatalom egy püspöktől bizonyos esetekben elvonhatta jövedelmeit, az egyházi iurisdictiont azonban nem veheti el tőle” (3), erre csak akkor nyílik mód, ha az önként lemond róla. A kánonjogi eljárásoknak megfelelően a két püspök, az udvar utasítására, benyújtotta lemondását a Szentszékhez, amelyet Rómában elfogadtak. Lonovicsot bencés kolostorba Ausztriába internálták, ugyanerre a sorsra jutott Jekelfalusy ex-szepesi püspök is (8).

Még folyt a szabadságharc, amikor 1849 áprilisában Bécsben püspöki konferencia ült össze, amelyen az örökös tartománybeli püspökök mellett két magyar főpap, Szcitovszky pécsi és Haulik zágrábi püspök is részt vett. Szcitovszky János pécsi püspök az egyházi reakció lelke volt a szabadságharc idején. 1849 tavaszán a visszavonuló osztrák seregekkel Bécsbe menekült, miközben Magyarországon hazaárulónak nyilvánították. Szcitovszky a szabadságharc után, az udvar elsőszámú emberévé vált a magyar katolikus egyházban. Ferenc József 1849 júliusában hercegprimássá nevezte ki: az új primásnak nem Magyarország, hanem a birodalom törvényeire kellett letenni az esküt (3). Szcitovszky esetében az udvar keresztülvitte a Szentszék által ritkán alkalmazott döntést, miszerint az esztergomi érseki szék mellett a pécsi püspöki széket is megtarthatta, mint annak adminisztrátora. 1853-ban Róma bíborossá léptette elő. A másik magyar résztvevő, Haulik György zágrábi püspök, ugyancsak hazaárulónak nyilvánult Magyarországon. A zágrábi püspök 1855-ben érseki rangot kapott, egy évvel később bíborosi ranggal tisztelte meg a Szentszék (6). A bécsi püspöki konferenciának egyik fontos tárgyköre éppen a püspökök kinevezésének kérdésére vonatkozott. A konferencia annak az óhajának adott kifejezést, hogy az uralkodó ne intézkedjék a kinevezéseknél a püspökök megkérdezése nélkül. Az udvar késznek mutatkozott a kérés teljesítésére, annál is inkább, mert felismerte a Szentszékkel és az egyházzal való megbékélésnek, a birodalom szempontjából most már létfontosságú voltát. 1850 áprilisában az uralkodó kiadott rendelete eltörölte a placetum regiumot. Ugyanezen év augusztusában, Esztergomban, a magyar püspöki kar tagjai Szcitovszkyval az élükön konferenciát tartottak, amelyen egy emlékiratot állítottak össze az uralkodónak. A memorandum arra kérte Ferenc Józsefet, hogy kössön konkordátumot a Szentszékkel, és így a kegyúri jog a megváltozott viszonyok között a pápa akaratának megfelelően újra legyen szabályozva. A résztvevő püspökök még két kérdésben foglaltak állást: elégedettségüket

fejlesztették ki a tavaszi császári pátenssel eltörölt placetum miatt, a tizednek, a pozsonyi országgyűlésen kimondott eltörlését érvénytelennek nyilvánították, mert úgymond „akkor csak kényszerhelyzetnek engedtek” (11).

A püspökök kinevezése körüli eljárás 1850-ben megváltozott; a hadiállapot megszűnésével a főpapi székek betöltésére már nem a belügyminiszter, hanem a kultuszminiszter terjesztette be a javaslatokat a minisztertanács, majd az uralkodó elé. Az udvar egyházpolitikájának határozott fordulatát mi sem jelezte jobban, minthogy 1849–52 között valamennyi fontos püspöki széket betöltötték, olyanokkal, akik a forradalom alatt „jól viselkedtek”. Nagy jelentőségű volt, a zágrábi mellett, a fogarasi görög szertartású püspökség érsekséggé való emelése, ugyancsak 1855-ben. Itt ennek élére Sterca Siulutiu Sándor került, aki „bekövetkezvén a 48-ki siralmas zendület, nemcsak maga hű maradt felséges uralkodójához, de széles környezetét is e hűségre lelkesíté s abban is tartá” – írja róla Mendlik Ágoston 1864-ben.

A jozefinizmusról való lemondás, az egyháznak tett engedmények azt a célt szolgálták, hogy a forradalomtól megrendült birodalom belső biztonságát biztosítsák, nehogy a jogait követelő egyház fellépésével azt aláaknázza. Ferenc József hajlott az 1849-es bécsi püspöki konferencia feliratának az elfogadására. „Az állam erkölcsi erejének nélkülözhetetlen szüksége van arra a szilárd alapra és arra a magasságos megszentelő hatásra, amelyet a kötelességérzet a vallástól kap” (9), mert a morális szövetségesen túl, politikai szövetségest is nyerhetett a pápa személyében.

A konkordátumot előkészítő tárgyalások 1853 elején már megkezdődtek Rauscher Othmar József bécsi hercegérsek és Viale Prelà bíboros részvételével. Szcitovszky a konkordátumi tárgyalások során Rómában megpróbálta megakadályozni annak Magyarországra való kiterjesztését, mert a magyar királyi hatalmat csonkítva látta annak megvalósulása esetén, továbbá, ami a legdöntőbb volt magatartásában, hogy igyekezett elkerülni a magyar egyháznak az osztrákkal való egyesítését, amely veszélyt a konkordátumnak Magyarországra való kiterjesztése magában rejtett. Az a tény, hogy Magyarországon nem megkoronázott uralkodó köti meg az egyezményt a Szentszékkal, annak jogi érvényét is megkérdőjelezte. Rauscher bécsi érsek Szcitovszky kísérletének leszerelésére, 1855-ben Rómába utazott, és meggyőzte a pápát, a konkordátumnak az egész birodalomra való kiterjesztésére: „A birodalom egysége csak akkor vihető keresztül egyházi vonatkozásban is, ha Ausztria és Magyarország egybeolvad. Arra azonban csak a Szentszéknek van joga, hogy a magyar egyházat egészen egyesítse az osztrák egyházzal” (9).

Így elhárultak a konkordátum elől az utolsó akadályok is: 1855. augusztus 18-án, Bécsben, a tárgyalófelek között létrejött a megállapodás, és megtörtént a konkordátum aláírása. Magát a conventiót, amely 36 cikkelyből állt, a birodalom minden tartományára törvényként érvényesítették. A magyar király jogai több helyen megszorítást szenvedtek. A királyi kegyúri jogok egyik legjelentősebbike, püspökségek alapítása, azoknak érseki rangra való emelése, a Szentszék joghatósági körébe került, azzal, hogy az új egyházmegyék felállításánál előzetesen meg kell egyeznie a császári kormánnyal. A püspökök kinevezésénél a konkordátum előírta a püspökök meghallgatásának kötelezettségét. A XX. cikkely a kinevezett püspökök új esküszövegét rögzítette: „Én... Felségednek s felséges utódainak engedelmességet és hűséget esküszöm és fogadok... Esküszöm és fogadom, hogy a közcsendet veszélyező bármely értekezésben... részt nem veszek... ha pedig tudomásomra jőne, hogy az államot valamely veszély fenyegeti, annak elhárítása végett semmit el nem mulasztok” (2). Az esküszöveg, valamint egy közzé nem tett titkos cikkely esetében sikerült csak elismertetni jogait az uralkodónak. A titkos cikkely szerint „a császár bízik abban, hogy nem fog megtörténni, hogy valamely egyházfő a köznyugalom elleni mozgalmakba keveredjék bele, ha ez mégis előfordulna, fenntartja magának a jogot, hogy hazaárulás vagy felségsértés miatt, vádlottak ellen mindazt előzetesen elrendelhesse, ami a birodalom

sértetlensége és a béke fenntartása érdekében... szükséges, mielőtt az ítélet végrehajtásáról a Szentszékkal tárgyalást folytatna” (3).

A konkordátum többi pontja az egyházi érdekek, a püspöki joghatóság kiszélesítését helyezték kilátásba. Az első cikkely az egyházi törvényhozás fölényét demonstrálta, az egyház kivételes államjogi helyzetét deklarálta. Egész sor rendelkezés a püspöki hatalom növekedését biztosította: „püspökök kötelesek irányítani ifjúság vallási nevelését”, „püspököknek szabadságában álland... mindazon híveket, kik az egyházi rendeleteket és törvényeket áthágják, egyházi büntetések alá vetni”, „azon ítéletek, melyek a püspökök által a kötelességükről megfélemezhető papokra szabotnak, végrehajtassanak”, „a püspöki papnöveldek fenntartatnak, s ha azok jövedelme nem teljesen elegendő, annak szaporítása iránt kellő módoni gondoskodás fog történni”, „szabad lesz az érsekeknek, püspököknek és minden papoknak, arról, mit haláluk idején hátrahagyatnak a szentegyházi törvények szerint rendelkezniük” és így tovább. Látható tehát, hogy a világi hatalom hatálya alól a konkordátum kivonta a főpapságot, sőt a papok peres ügyeiben az állam világi jogrendjét klerikális befolyás alá helyezte, amennyiben meghatározta a papok elleni bírósági eljárás módozatát. Két jelentős cikkelyről még szólni kell néhány szót. Egyrészt az egyházi tized kérdését szabályozták oly módon, hogy a pápa elrendelte, „fennmaradván a tizedkövetelés joga mindenütt, ahol az még gyakorlatban fennáll, beszédethessék, egyéb helyeken az említett tized helyett s azérti kárpótlásul a császári kormányok által járandóságok utalványoztassanak mindazoknak, kiknek joguk volt a tizedet követelni. Az egyezmény II. cikkelye pedig meghagyta: „a kölcsönös közlekedés a püspökök, a papság, a nép és a Szentszék között lelki dolgokban és egyházi ügyekben teljesen szabad lesz” (2).

Befejezésként álljon itt két ellentétes felfogás megnyilatkozása a Konkordátum kapcsán:

Bach Sándor: A konkordátummal a birodalom eljövendő erkölcsi fejlődésének változatlan alapjait egyszer s mindenkorra le lehet rakni. (9)

Berzeviczy Albert, konzervatív politikus: Ausztria egyezménye Rómával jogfeladás és megalázkodás szempontjából mindent felülmúlt, ami a legújabb korban e téren történt. (9)

Irodalom

1. Andics Erzsébet: Az egyházi reakció 1848–49-ben. Budapest, 1949.
2. Ausztriai Concordatum fölvilágosítása. Pest, 1856.
3. Eckhart Ferenc: A püspöki székek és káptalani javadalmak betöltése Mária Terézia korától 1918-ig. Budapest, 1935.
4. Egyházi körlevél: Az egyház 1848-ban. Kézirat gy., Budapest, 1949.
5. Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből Budapest, 1886.
6. Mendlik Ágoston: IX. Pius pápa és a magyar püspöki kar, vagyis főpapok és egyháznagyok életrajzgyűjteménye. Pécs, 1864.
7. Meszlényi Antal: A jozefizmus kora Magyarországon. Budapest, 1934.
8. Meszlényi Antal: A magyar katolikus egyház és az állam 1848–49-ben. Budapest, 1928.
9. Révész Imre: Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájából. Budapest, 1957.
10. Várady L. Árpád: Lonovics József római küldetése. Budapest, 1924.
11. Zeller Árpád: A magyar egyházpolitika 1847–1894, I. k., Budapest, 1894.